

РОЗДІЛ VI

Наукове життя

Пам'яті професора С. М. Возняка

З почуттям глибокої скорботи філософська спільнота України сприйняла звістку про смерть **Степана Михайловича Возняка** – доктора філософських наук, професора кафедри філософії та соціології філософського факультету, почесного професора університету. Пішла з життя щира, порядна Людина, що присвятила себе служінню справі. С. М. Возняк – знаний в Україні та за її межами історик української філософії, франкознавець. Світла пам'ять про Степана Михайловича назавжди збережеться в наших серцях.

Професор С. М. Возняк – про себе (з автобіографії)

У генеалогію своєї родини ніколи не вникав. Пам'ять сягає лише діда по материнській лінії – Івана з роду Маковецьких, що замешкував на Радехівщині тодішнього Львівського воєводства, та його дружини, моєї бабці, Параски. Дід був учасником Першої світової війни, служив у «піонірах» (саперах) на італійському фронті. Після війни разом з дружиною батракував у поміщиків, був фірманом (іздовим)¹, а баба Параска – кухаркою у панському фільварку. Діда і баби по батьківській лінії не знав.

---

¹ Нещодавно, на святкуванні свого 85-річчя, Степан Михайлович раптом пригадав таку історію про діда Івана. Повіз він якимось свого пана до Львова – узяти гроші в банку для сплати робітникам. Після одержання грошей пан наказав завезти його до львівського борделю і там файно відпочив (звички багатіїв з того часу, як ми знаємо, принципово не змінилися), – так, що додому був затарений, «як шуфля». Вранці пан у серйозному стані «після вчорашнього» розшукав свого фірмана Івана і каже: «Щось я вчора так гарно погуляв, що всі гроші десь погубив». На це татів дідо витягає з-під стріхи панову сумку з грошима і просить того не хвилюватись. І ось що сказав пан на це: «На тобі, Іване, один злотий, купи собі шнурок та йди повісься. Бо такого дурня я ще за життя не бачив. Від втрати тих грошей я б не збіднів, у мене їх доста, а ти б міг на них навіки забезпечити своє життя, своїх дітей та онуків. Іди повісься, Іване, кажу ж тобі» (Володимир Возняк).

Батько Михайло був січовим стрільцем. Попав до рук польських жовнірів, які його сильно побили, після чого один із них запропонував батька застрелити, однак інший заявив, що на нього не варто тратити кулю, бо він і так здохне, і залишили його. Проте батько вижив, його врятували селяни, та ніколи вже не мав доброго здоров'я. Разом із дружиною, мою матір'ю Марією, як і її батьки, батракував у поміщиків, був форналем (працював з кіньми). Батьки не мали ні клаптика поля, ні власної хати, а жили у двораках (бараках для наймитів).

В одному з таких двораків у с. Шарпанцях Сокальського повіту на Львівщині я й народився 27 грудня 1928 року, а в метриці записаний 2 січня 1929 року. Був другою дитиною в родині (першим був брат Мирослав, пізніше – учасник Великої Вітчизняної війни, педагог).

Навесні 1936 року батька звільнили з роботи за участь у селянському страйку, і він у пошуках заробітку переїхав із сім'єю до с. Стоянова Радехівського повіту, де управителем фільварку, що належав графові Бадені, був Цанг – людина досить жорстока і хитра. Спочатку родина жила в поміщицькому баракі, та невдовзі батьки купили хатину в селянина, що виїжджав до Аргентини.

Того ж року почав ходити до школи і до 1939-го закінчив три класи. Радянська влада повернула учнів на один рік назад, так що до війни мав початкову (чотирирічну) освіту. У січні 1940 року в родину прийшло горе – помер батько, захворівши на запалення легенів; залишилися напівсиротами четверо дітей, наймолодшому ще не було й року. Не маючи жодного достатку, дід з бабою і ми з братом Мирославом пасли чужих корів, заробляючи так на прожиття.

Маючи потяг до знань, умовив маму, щоб віддала мене до гімназії у Львові. Однак там треба було за навчання платити, а таких коштів у нас не було. І за порадою місцевого пароха отця Юрія Процюка мама віддала мене до ювенату (школи для юнаків) при монастирі отців-редемптористів у с. Збойська біля Львова. Там я провчився з вересня 1943-го до весни 1944 року, бо недалеко від рідного села вже «стояв» фронт.

З приходом радянських військ і встановленням радянської влади мене взяли на роботу технічним секретарем сільради, бо її і голова, і секретар були напівграмотні, а потрібно було писати людям довідки, оформляти інші документи. Там я пропрацював рік і у вересні 1945 року вступив до 8-го класу Стоянівської середньої школи, яку закінчив у 1948 році.

Після школи вибір був один – філологія Львівського університету імені І. Франка. Вступив на відділення славістики (чеська і польська мови та література). Вчився із запалом. Уже на третьому курсі одержав персональну (тоді вона називалася сталінською) стипендію. Вже в перші роки навчання долучився до наукової роботи, виступав на студентських науково-теоретичних конференціях, брав участь у конкурсах студентських наукових робіт. Особливо мене приваблювала творчість І. Франка. Перша моя публікація з франкознавства – «До питання боротьби І. Франка за дружбу українського і польського народів» – вийшла у світ 1952 року у бюлетені наукової студентської конференції. Навчання поєднував з громадською роботою: двічі обирався заступником голови профкому університету. У травні 1953 року вступив до КПРС.

Закінчив університет у 1953 році, одержавши диплом із відзнакою. На пропозицію представників Київського університету імені Т. Шевченка став слухачем різних курсів з підготовки викладачів суспільних наук (відділення філософії) при університеті. Склавши випускні та кандидатські іспити на «відмінно», одержав «право викладати діамат та істмат у вищих навчальних закладах СРСР». По закінченні курсів був направлений в тодішній Станіслав на посаду завідувача кабінету суспільних наук і викладача філософії трирічної партійної школи. Через два роки став старшим викладачем. Коли ж у 1957 році школа була розформована, мене без моєї волі направили на роботу в апарат обкому партії: інструктором відділу шкіл і вузів (1957–1960), керівником лекторської групи (1960–1961), завідувачем Будинку політосвіти (1961–1964). З 1962 року заочно навчався в аспірантурі на кафедрі філософії Львівського університету імені І. Франка.

Від 1964-го до 1980 року – робота в Івано-Франківському інституті нафти і газу: старший викладач (1964–1966), доцент (1966–1969) кафедри марксизму-ленінізму, завідувач кафедри філософії і політекономії (1969–1971), завідувач кафедри філософії (1971–1980). У 1965 році в Київському університеті захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук на тему «Ідеї інтернаціоналізму і дружби народів у творчості І. Франка». У 1967 році одержав учене звання доцента.

Протягом десяти років (1980–1990) завідував Івано-Франківським відділом Інституту філософії АН УРСР. В інституті у 1985 році захистив докторську дисертацію на тему «Проблема нації і

національних відносин в ідеології української революційної демократії останньої чверті XIX – початку XX ст.». Вчене звання професора одержав у 1989 році.

Від 1990 року і донині – професор кафедри філософії Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника. Вчена рада університету своїм рішенням від 25.09.2007 року надала мені звання почесного професора.

Сфера наукових інтересів – історія філософії, зокрема філософської думки України, релігієзнавство, методологічні проблеми духовності. Основний напрям наукової діяльності – філософська і суспільно-політична спадщина І. Франка.

Є автором понад 140 наукових і понад 120 науково-популярних публікацій, зокрема трьох індивідуальних монографій («Іван Франко – поборник єднання народів» (Львів, 1974); «У боротьбі за дружбу народів. Проблема нації і національних відносин в ідеології української революційної демократії» (Львів, 1981); «У пошуках суспільного ідеалу: І. Франко і соціалізм» (Івано-Франківськ, 2006, 2007)), а також 16 розділів книг і колективних монографій, зокрема «Духовні цінності українського народу» (Івано-Франківськ, 1999), 20 брошур, восьми навчально-методичних посібників, зокрема «Філософська думка України» (у співавторстві), «Релігієзнавчий словник», «Філософія Стародавнього світу».

Здійснюю керівництво науковою роботою аспірантів з історії філософії; під моїм керівництвом захистили дисертації 10 аспірантів і здобувачів. Як голова редакційної колегії підготував до друку 17 випусків серії «Філософські і психологічні науки» «Вісника Прикарпатського університету».

Поряд із педагогічною та науковою роботою брав участь у громадському житті. Декілька років очолював обласні організації товариства «Знання», товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном «Україна», філософського товариства. Упродовж 10 років обирався депутатом Івано-Франківської міської ради (1980–1989), членом її виконкому (1986–1989).

За науково-педагогічну і громадську діяльність відзначений орденом «Знак пошани», медалями «За доблесну працю» і «Ветеран праці», Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР, медаллю С. С. Вавилова «За видатний вклад у пропаганду наукових знань», знаками Мінвузу СРСР «За відмінні успіхи» та Міністерства освіти і науки України «Відмінник освіти України».

Відомості про мене і мою творчість є в літературі: 1) Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст / О. Забужко. – К., 1992. – С. 2–9; 2) Філософський енциклопедичний словник. – К., 2002. – С. 96–97; 3) Вчені Прикарпаття. – Брошнів, 2003. – С. 240–241; 4) Наукова еліта Івано-Франківщини. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 23–24.

Володимир Возняк (Дрогобич)

Педагогіка від Степана Михайловича

Мій батько – безперечно, щаслива людина. У наш не надто благодатний час усі чимось незадоволені: владою, екологією, країною, зарплатою, дружиною, дітьми, тещею, сусідами. Правда, ніхто не висуває занепокоєння стосовно рівня власного інтелекту, кожен вважає себе мудрим, а кожен третій – мудрішим за інших.

А ось Степан Возняк (старший) – щаслива людина. Тому що *вміє красиво жити*. Пересічний обиватель упевнений, що саме він знає, що таке «жити красиво» і глузує з тих, хто, на його розсуд, «не вміє жити». А мій батько знає і вміє. Тому що вміти жити красиво – це *любити те, що ти робиш, і робити те, що ти любиш*. Пригадаймо Аврелія Августина: «Люби, і тоді роби, що хочеш». Мабуть, далеко не завжди протягом життя Степанові Михайловичу припадало до душі те, що він робив. Однак усе життя він прагнув досягнути саме такого стану – *свободи*. Щоб займатися лише улюбленою справою.

Коли влітку 1973 року я подавав документи до вступу на філософський факультет Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, у приймальній комісії, прочитавши анкету, сказали: «Юначе, вам буде дуже важко поступити». І пояснили: адже тато – кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри Івано-Франківського інституту нафти і газу, а мама – кандидат філософських наук, доцент Івано-Франківського медичного інституту. Ось такі були часи: династії визнавалися лише серед шахтарів, сталеварів, землеробів, а серед інтелігенції це йменувалося «сімейністю».

Коли люди дізнаються про нашу філософську династію (вісім захистів кандидатських робіт і ще дві – докторські), то кажуть: «Зрозуміло, гени, у вас це вроджене». А я відверто глузую з цього,

оскільки в жодні «гени» не вірю. Мій батько – із селянської родини, його батьки – безземельні селяни в тодішній Польщі. Звідки «гени»? Ми звикли казати про генетичну вродженість тих чи інших здібностей лише тому, що не здатні пояснити більш-менш раціонально їх походження. Ніхто спеціально не «формував», а ось воно і з'явилося. Значить, «гени». Проте в науці факт передачі суто людських здібностей через генофонд не доведено – на тому рівні, який прийнятий у сучасному науковому співтоваристві.

До речі, батьки не підтримували мого бажання вчитися на філософа. Зробив по-своєму, наполягав. Змирилися. У 9-му класі вчителька під час обговорення якогось досить практичного питання прикрикнула на мене: «Возняк, не філософствуй!». Не тому, що я щось мудре говорив, а тільки через те, що батьки у мене філософи. Я образився і затявся: а ось буду філософствувати, буду. Наперекір усьому.

Як мене батько залучав до наукової роботи? Досить дивно, сам того не підозрюючи. З дитинства запам'яталося: батько пізно ввечері сидить на кухні, в білій майці, перед ним – папери, книжки, попільничка і пачка дуже добрих тоді болгарських цигарок «БТ». І пише всю ніч – ручкою із залізним вставним пером, акуратно занурюючи її у чорнильницю. Писав на жовтому папері дрібним гарним почерком. Це була кандидатська. Я тоді ще не вмів писати, зате замальовував дивним чином аркуші паперу формату А4 (ми і слів тоді таких не знали) і казав усім, що «пишу дисертацію». Ось так собі на все життя і наврочив...

Докторську батько писав у бібліотеці у Києві, писав олівцем, – так зручніше було витирати написане. Пам'ятаю штук 7–8 огризків олівців, списаних майже вщент, завдовжки у сірникову коробку.

Пригадалися рядки Дмитра Павличка:

*Мені нагадують людські серця
Крихке й тоненьке серце олівця:
Зламати легко, застругати важче,
Списати неможливо до кінця.*

До речі, ми з татом досить часто у Києві, під час його творчої відпустки для завершення докторської, прогулюючись увечері, зустрічали Дмитра Павличка на Печерську (на Інститутській, Лютеранській, Банковій), балакали з ним. Адже вони з батьком вчилися разом у Львові на філологічному факультеті і жили в одній кімнаті в гуртожитку.

Під час своєї «докторантури» батько, дізнавшись про конкурс студентських наукових робіт у нас на філософському факультеті, запропонував мені, другокурснику, взяти у ньому участь. Просто так, без надії на здобуття якогось місця. «Ти що зараз вивчаєш? Гегеля? Так напиши». Ми працювали разом в історичній бібліотеці, що на території Києво-Печерської лаври, він – у професорському залі, я – у загальному. Щось написав («Діалектика категорій якості та кількості у Гегеля»), подав, жодного призового місця не посів. Проте й досі дуже гостро пам'ятаю *шалене почуття* – ні, не задоволення, а якогось невідомого до тих пір щастя, всеповноти («плероми») збування, цілісності само-буття, яке було пов'язане з писанням цієї роботи... Нагороди, призові місця з'явилися потім, на старших курсах. Ось так Степан Михайлович залучав мене до наукової роботи: уводив у ситуацію напруженої інтелектуальної праці, роботи з текстом, книгою – і жив зі мною в ейдосі такої ситуації. Це була подія, російською – «*событие*», *со-бытие*.

Взагалі «педагогіка від Степана Михайловича» – досить дивна. Я помітив, що його вказівки, зауваження, настанови, напучування тощо не мали серйозного значення. Людина має два вуха – в одне впустив, з іншого – випустив. Таким «виховним формам» красна ціна – півкопійки у базарний день. Виховувало *зовсім інше*, і не просто власний приклад, – а та атмосфера, той дух, які були в сім'ї. Це був дух якоїсь невимовної *Істини, Правди*, про яку не говорять багато вголос, але яка або присутня у стосунках, або її немає. Це був дух *Праці*, самовідданої, щоденної. Це й було вихованням без «виховної роботи».

Даруючи мені, студентові, свою першу монографію, батько написав, що бажає мені «успіхів на ниві науки на благо нашої Батьківщини». У нашій сім'ї слово «Батьківщина» ніколи не було пустим, досить рідко вживалося і ніколи – всує. Але працювати для Вітчизни, вважаю, батьки навчили.

Безмежно вдячний тобі, батьку, що ти *є*, що ти *еси*. А це вже – не рівень якостей, ознак, предикатів, характеристик, це – допредикативна очевидність, *буття* як таке.

Хочете побачити щасливу людину? Сходіть зі Степаном Михайловичем у ліс, дочекайтеся, коли він знайде гарного гриба, і самі все побачите...

Постскрипtum. Цей текст-вітання написаний і надрукований до 85-річного ювілею С. М. Возняка, в кінці грудня 2013 року. А 28 серпня 2014 року його не стало. Гостра серцева недостатність. Батько зібрався на роботу, на перше у навчальному році засідання кафедри. Поголився, зробив зарядку, закрутив баночку маринованих грибів, приготовлених увечері, поїхав в університет. Дійшов до ліфта. Запаморочилося – і все. Останнє дихання прийняв онук, теж Степан і теж Возняк, кандидат філософських наук, асистент цієї ж кафедри.

За чотири дні до того ми цілий тиждень із ним були разом, спілкувалися, переглядали гарні фільми. Коли сідав у таксі, батько з балкона другого поверху гукнув мені: «До зустрічі!».

Батько тяжко переживав втрату нашої мами, своєї дружини. Рік він прожив без неї. Я намагався дещо йому пояснити, як мені це раптом відкрилося при зустрічі віч-на-віч зі смертю іншого. Прояснити через категорію «присутність».

Володимир Венеамінович Бібіхін, відомий російський філософ, у своїх лекціях під назвою «Світ» (рос. – «Мир») стверджував: річ – *є*, рослина і тварина – *живе*, людина ж, окрім того, що вона *є* як річ, *живе* як жива істота, ще й *присутня*. Присутність, виходить, – вища форма існування. Присутність не *є* тим, що належить людині, – сама людина належить своїй присутності як способу здійснення буття, утримування й тривання його саме у статусі *дійсності* як єдності сутності та існування.

Тоді виходить, що – і батько зі мною погодився – особистість аж ніяк не вичерпується певною сумою якостей і ознак, особистість визначається *повнотою власної присутності в інших людях* та повнотою й істотністю *присутності інших* людей у ній самій.

Ми зазвичай говоримо: «Померла людина залишається в нашій пам'яті». Проте саму пам'ять можна і потрібно розглядати як особливий спосіб *присутності*. Не *місце* присутності, а саме спосіб. Людина не просто *зберігає* себе у пам'яті інших, ідучи зі світу цього, чи залишає по собі пам'ять. Сама її *жива присутність* – навіть і після смерті – і є *непокоєм пам'яті*. Присутність не в пам'яті, а присутність як пам'ять, пам'ять як присутність, тобто – присутність у нас, у структурі нашої особистості, у наших власних віддзеркаленнях-відображеннях, у рухові наших справ, стосунків, учинків.

Ми сумуємо за тими, хто залишив цей світ. Біль втрати – від цього нікуди не дітися. Проте ми маємо бути безмірно *вдячними* їм за те, що вони *були* і дарували нам щастя своєї присутності. І найдивніше – *продовжують* дарувати. Смерть близької людини повинна *гранично активувати наше мислення*, вводити його в режим *власне Мислення*, оскільки тут ми стикаємося з найбільшою таїною людського буття. Таїною *присутності*.

Час не просто *лікує* (від болю втрати), він – *зцілює*, з-цілює, – зводить до цілого, *цілісності*, насамперед – нас самих. Батька *не стало* – і водночас він (раптово – як і його смерть) *постав* переді мною у найістотніших ейдосах своєї особистості. Можливо, *саме тепер* батько дає мені *можливість зустрітися* з ним (а тим самим – і з собою самим). Побачити себе – саме тоді, коли вочевидь його вже не побачиш. Саме смерть як така (у тому числі – близької людини) дає нам унікальну можливість *почати розуміти*. Як казав Бенедикт Спіноза, – не плакати, не сміятися, а – *розуміти*. Що, власне, розуміти? – Як залишатися людиною за будь-яких обставин.

«Постскрипtum» мій усе розростається, а мені не хочеться змінювати назви цього тексту. Адже «педагогіка від Степана Михайловича» триває. Він продовжує вчити. Саме *вчити*, а не повчати-напучувати. Його життя, його постать – шалена *наука*. Навіть не тому, що він був ученим, людиною науки. Він сам – *н а у к а*. Батько *продовжує навчати* мене залишатися людиною. Продовжувати його благородну справу і не схибити, не зіпсуватися, не зламатися. Звісно, мені його *гостро не вистачає*. Проте якимось я подумав: ось люди бідкаються, що їм не вистачає чи того, чи іншого, комусь нового авто, комусь – поїздки в Таїланд, комусь – гарного маєтку, комусь ще чогось із подібної колоди. Проте, на мій погляд, має бути інакше: щоб нам усім не вистачало так само гостро – Сократа, Канта, Гегеля, Моцарта, Рахманінова, Чехова, Христа..., як мені – мого батька, Степана Михайловича.

Я – щаслива людина, тому що батько подарував мені майже 59 років спілкування з ним. Мої роки минатимуть, а відчуття його присутності залишаться. Наші зустрічі тривають. Ми з ним ще не домовилися. Значить, це не кінець. Усе тільки починається.